

Румен Витанов

ЛИЧНОСТТА МЕЖДУ ТРАНСПЕРСОНАЛНОСТТА И ПАТОЛОГИЧНАТА САМОСТ

Abstract: *Rumen Vitanov, Person between Transpersonality and Pathological Loneliness.*

The article explores the concept of the “person” within existential-humanistic psychology and Christian anthropology by examining two opposing psychodynamic states: overcoming egocentrism and pathological introversion. According to existential psychology, pathological introversion manifests as alienation from the biological environment, the shared social world, and one’s own inner self. In Christian anthropology, pathological selfhood results from drifting away from God through a sinful and passionate lifestyle. In existential-humanistic psychology, transpersonal development is associated with the process of self-actualization and continuous self-transcendence, which involves expanding the scope and depth of personal identity. From the perspective of Christian anthropology, transpersonal development entails overcoming the limitations of the current human state through the restoration of one’s bond with God.

Keywords: *Psychology of Religion, Christian Apologetics, Personhood, Systematic Theology, Orthodox Theology*

Изясняването на понятието „личност“ както в екзистенциално-хуманистическата психология, така и в рамките на християнската антропология, би могло да премине през описанието и изследването на две противоположни психодинамични състояния на човека, каквито са преодоляването / надскачането на егоичността и патологичното затваряне на човека в себе си. От гледна точка на науката психология, хипотетично, въпреки трудностите би могло да се дефинира понятието „личност“, но според защитавания тук възглед това най-добре и най-пълно би могло да се случи по пътя на изследването

на две екзистенциално гранични психични състояния – трансперсоналността и патологичната самост. За тази цел ще разгледаме последователно аспекти в разбирането за личността на екзистенциално-хуманистическата психология и на християнската антропология. Освен това, както екзистенциално, така и исторически, понятието „личност“ е свързано с богословието¹.

Как психологията дефинира понятието „личност“ и защо ние я поставяме между трансперсоналността и патологичната самост? Съществуват различни дефиниции в зависимост от конкретното психологическо направление². Използваното тук осмисляне ще се придържа към общоприетото. Понятието „личност“ се определя като устойчивите индивидуални психични особености и способността самоосъзнато да се взаимодейства с действителността. Тук влизат отличителните черти на човешкия индивид, но и самоосъзнатостта относно личната свобода и отговорност³.

За съвременната психология съществува една сравнително еднаква представа, идея за здравата личност, която е интегрирана в обществото, притежаваща вътрешно-психична устойчивост, ориентираща се във времето и пространството, имаща здрава връзка с тялото⁴. В тази връзка трябва да се подчертае, че за западните психолози нормалната личност е егоична⁵. Основното чувство за идентичност е свързано с егото, т.е. между личност и Аз (Его) не се прави голяма разлика. По-голямата част от усилията на психотерапевтите е именно укрепване на Аз-идентичността. В друг смисъл е използваното от Карл Густав Юнг (1875–1961) понятие „персона“, което в буквалното си съвременно значение person (англ.) от persona (лат.) съответства на понятието „личност“, но се различава по влагания смисъл. „Персона“ произлиза от латинската дума за маската, използвана от актьорите в античната драма. За това първоначално значение на по-

¹ Вж. Зизиулас, Перг. митр. Йоан. „Личност и битие“. – В: *Изтокът и Западът за личността и обществото. Богословски перспективи*, В. Търново, 2001, 37.

² Срв. Хьелл, Л., Д. Зиглер. *Теории личности*, СПб., 2000, с. 19-51.

³ Срв. Пак там, с. 23-24

⁴ Срв. Р. Лейнг. „Разклатое Я“. БК 1995, с. 2-165.

⁵ *Енциклопедия по психология и поведенческа наука*, София, 2008, с. 1278.

нятието „личност“⁶ пишат и богослови⁷ като обвързано с античната култура. „Персоната“ в смисъла, влаган от Юнг, е лицето, което човекът представя пред другите. Казано по друг начин, това е маската, която е обвързана със социалната роля – баща, лекар, работник и т.н. Сама по себе си тя не води до патология. Проблемът е, когато човекът започне да се идентифицира с нея. В този смисъл личността остава затворена в рамките на нейната социална репрезентация, което е егоично в своята същност. Тогава личността вече не се разбира в духовния смисъл извън своята социална роля. В рамките на екзистенциалната психология и философия това е неавтентичен начин на съществуване, когато човекът се отказва от това, което е, заради другите и социалното си съществуване. От казаното по-горе ние имаме пред себе си две разбирания за понятието „личност“ – личността като Его-идентичност и личността, затворена в социалната ѝ функция. Това са и двете основни линии на осмисляне на понятието „личност“ в съвременната психология. Както ще видим, в християнската антропология личността се мисли в по-широк и дълбок смисъл като битие във връзка с Бога, даващо смисъл и целенасоченост на човешкото съществуване. Така трансперсоналността се въвежда веднъж като преодоляване на егоичността и егоцентричността чрез самотрансцендирането и втори път като осмисляне на личността извън чисто социалната ѝ роля. Изходната точка, от която ще бъде разгледан въпросът за трансперсоналността и патологичната самост, ще е екзистенциално-хуманистическата психология, доколкото идеите на нейните представители⁸ са най-близко до разглежданата тема. Основният метод, който се използва от екзистенциално-хуманистиче-

---

⁶ То притежава смисъл само в социален и естетическо-театрален смисъл. Срв. Хьелл, Л., Д. Зиглер. *Цит. съч.*, с. 7-114.

⁷ Срв. *Изтокът и Западът за личността...* с. 9-125.

⁸ В исторически план екзистенциалният подход и хуманистичната психология са наречени „трета сила“ в психологията наред с психоанализата и бихевиоризма. Обединяват ги използването на метода на феноменологията и общият възглед относно човешката природа. Повлияни са от философията на екзистенциализма, феноменологията и гешталт-психологията. Основни представители са: Л. Бинсвангер (1881-1966), В. Гебзател (1883-1976), Е. Щраус (1891-1975), М. Бос (1903-1990), В. Франкъл (1905-1997), Р. Мей (1909-1997), Р. Лейнг (1927-1989), Т. Шаш (1920-2012), М. Мерло-Понти (1908-1961), Е. Маслоу (1908-1970), К. Роджърс (1902-1987), Ъ. Ялом (1931).

ската психология, е феноменологичен⁹. Първоначално умишлено ще бъде разгледана крайната проява на самотта (тази, която е патологична, противоположна на Юнговото понятие¹⁰), за да са възможни паралелизъмът и преходът към близостта с така наречената нормална личност. Използвайки феноменологичния език на екзистенциално-хуманистическата психология, би могла да се определи психопатологията като разкъсване на връзката със света, фрагментиране на вътрешния живот, загуба на идентичност, затваряне в един илюзорен фантазмен свят. Преди да продължим, трябва да се допълни, че следвайки С. Киркегор (1813-1855г.), Е. Хусерл (1859-1939), М. Хайдегер (1889-1976) и Ж.-П. Сартр (1905-1980), екзистенциалните психолози твърдят, че човешкото „съществуване в света“ се дели на три различни аспекта: обкръжение (Umwelt) – свързано с биологичното оцеляване и задоволяване на човека; споделен свят (Mitwelt) – междуличностните отношения, спомагащи за преодоляване на самотата; собствен свят (Eigenwelt) – поведението на себевъзприемане, самооценка и Аз-идентичност – пряко обвързано с търсене и удържане на смисъла¹¹. Естествено в тази схема личността ще е сбор от трите отношения и поведения, като превес има последното, доколкото самоопределянето е същностно проявление на индивидуалната и уникална свобода на всеки човек. „Съществуването в света“ в тези три аспекта може да се анализира, използвайки се феноменологичният подход, за да се разкрият уникалните и фундаментални връзки на отделната личност с естествения, социалния и собствения ѝ вътрешен свят.

Роналд Лейнг (1917-1989)¹², представител на антипсихиатриче-

---

⁹ Феноменологията е философия, развита от Едмунд Хусерл, и като метод в психологията се занимава с непосредствения опит, като се стреми да го описва с възможно най-малко предубеденост и интерпретация.

¹⁰ Понятието „самот“ (Selbst) е въведено от К. Юнг, за да обозначи архетипа на цялостната личност: „Архетипов образ на пълния потенциал на човека и единството на личността като цяло“ (Самуел, А., Б. Шортър, Ф. Плаут. *Критически речник на аналитичната психология на К. Г. Юнг*. Пловдив, 1993, с. 201.)

¹¹ *Енциклопедия по психология...* с. 260.

¹² Известен с книгите си „The Divided Self“ (Разделеният Аз) и The Politics of Experience (Политиката на опита), обръщащи внимание и предизвикващи едни от първите дискусии относно феноменологията на шизофренията.

ското движение¹³ в психологията и на екзистенциално-хуманистическата психология, определя здравия психично човек като сигурен в света, в себе си и в своето тяло. Душевно нездравият ще се чувства несигурен в тези три екзистенциални отношения. Човекът изоставя част от света, себе си и тялото си и се затваря в една псевдодуховна цитадела. Там се обгражда с фантазии относно тези отношения. Той бяга от реалността във фантазията. Според битийните психолози такова отклонение от нормалното са например различните сексуални перверзии, при които фантазията, а не извършването на конкретното действие е водещо¹⁴. Патологията на езика на екзистенциално-хуманистическата психология може да се изрази и като въображаемо отделяне от „тялото на света“ (Мерло-Понти)¹⁵ и загуба на връзката с него. Според Лейнг в състояние на стрес или психично отклонение много хора са само частично в света, „...защото смятат, че ще намерят убежище в „духовното битие-при-самите-себе-си“¹⁶. Така невъплътената самостност, която може да доведе до тежка патология, има три основни аспекта.

1. Свърхосъзнатост, т.е. вглеждане в най-дребния детайл на вътрешнопсихичния живот.

2. Човекът се опитва да изгради и да се идентифицира с нереална представа за себе си.

3. Развива неадекватно сложно отношение към себе си и своето тяло.

Всичко това е свързано с един защитен механизъм, който носи в себе си следния парадокс – колкото повече човекът с психични проблеми се опитва да се защити от света чрез собствените си нереалистични представи за себе си, толкова повече той се затваря в себе си и се саморазрушава. При тежки неврози и психози, които често минават през фазата на депресията, присъства това почти пълно от-

---

¹³ Това движение в психологията е основано от южноафриканския психотерапевт Дейвид Купър (1931-1986). Според антипсихиатрическото движение душевните заболявания не могат да се разглеждат по същия начин като физическите и да се третират само с лекарствени средства.

¹⁴ Ратнер, Й. *Психоанализата – класиците*, София, 2010, с. 540.

¹⁵ Вж. Мерло-Понти, М. *Видимото и невидимото*, София, 2000.

¹⁶ Ратнер, Й. *Психоанализата...* с. 628.

дръпване от действителността. Напротив, всеки, който иска да бъде психично здрав, не може да се задоволи със самозатварянето и уединението. Това важи и за определящите се като психично здрави хора. „Човекът иска да трансцендира, т.е. да защитава и разширява своето битие в света. Само в краен случай той заема самотната ци-тадела на своята оградена самост, където иска да опита невъзможното: да живее самотен и самодостатъчен“¹⁷. Тук се засяга въпросът за трансперсоналността чрез самоактуализацията в психологията на Ейбрахам Маслоу (1908-1970) като биологичен и психологичен императив – залегнал в „мъдрия организъм“¹⁸. „Според К. Роджърс (1902–1987) това става само ако човек е отворен спрямо вътрешния и външния си опит и го осъзнава от всичките му страни. Сред множеството полусформирани възможности организмът като мощен компютър избира онази, която най-точно задоволява вътрешната му потребност, установява по-ефективни отношения с околния свят или открива по-прост и задоволяващ начин за възприемане на живота“¹⁹. Самоактуализацията е част от така наречената йерархия на човешките потребности, създадена от Маслоу. Последната е достатъчно известна, затова няма да бъде описана подробно, но за целите на нашата тема трябва да подчертаем, че на основата на по-късни трудове на Е. Маслоу се издига хипотезата за шесто ниво на потребностите – потребността от Аз-трансцендентност²⁰. Тя се разбира като непрекъснато творческо себеизграждане. Идеята за самоактуализиращата се личност има своите корени в ницшеанския „сврѣхчовек“, който олицетворява непрекъснатата самотрансцендентност²¹ без нуждата от Бог и външна помощ. Именно тук се осъществява връзката с т. нар. трансперсонална психология и може да се говори за транспер-

¹⁷ Ратнер, Й. *Психоанализата...* с. 629.

¹⁸ Това е израз на родения в Чикаго психолог Карл Роджърс (1902-1987), който разработва т.нар. клиент-центрирана терапия, втора по популярност след тази на Зигмунд Фройд, характеризираща се с либералност и толерантност към пациента. Терапията акцентира върху феноменологичните преживявания на пациента и цели отстраняване на емоционалните спънки пред вродената тенденция към самоактуализация.

¹⁹ Маньоров, В. „Самореализацията на личността от гледна точка на християнската психология“, *Мирна*, 18 (2002), с. 82.

²⁰ *Енциклопедия по психология*, с. 1083.

²¹ Срв. Тенър, М. *Ницше*. София, 2006, с. 119-120.

соналност²².

Позицията на Роналд Лейнг и на останалите екзистенциално-хуманистично ориентирани психолози е точно описание на клиничния им опит за патологичната самост, но липсва истинската онтологична предпоставка за трансцендирането и истинското здраве на човека като психосоматично цяло. Както Карл Юнг подчертава: „Психоневрозата трябва да бъде разбрана в крайна сметка като страдание на една душа, която не е открила своя смисъл“²³. Виктор Франкъл (1905-1997) е един от малкото представители на това направление в психологията, който обръща внимание на това, че личността се стреми към осъществяване на висшия смисъл и ценност в живота, възпълтен от Бога²⁴. Въпросът за отношението на човека към битието не би могъл да мине без питането за абсолютното в човешкото битие. В съвременната философия връзката с Другия, и по-специално за абсолютния Друг, с най-висшето Ти се актуализира още от Мартин Бубер (1878-1965)²⁵ във философията за реалността като диалогична; при Габриел Марсел (1889-1973)²⁶ за причастността към

---

²²Трансперсоналната психология като психологическо направление възниква в края на 60-те години като надстройка над хуманистическата психология. Трансперсоналността е обвързана и с Юнговата идея за колективното безсъзнателно, имащо трансперсонален смисъл, и с т.нар. върхови преживявания - *peak experiences* (част от т. нар. променени състояния на съзнанието *altered state of consciousness*), описани от Е. Маслоу като мощни и редки възвисяващи и въодушевяващи преживявания. Последните според Е. Маслоу предизвикват положителна промяна във възприятието на действителността. Трансперсонално в смисъла, влаган от това психологическо направление, се отнася към разширяване или експанзия отвъд границите на обичайното Его-съзнание и ограниченията на времето и пространството. Трансперсоналната психология вече се оформя като „четвърта сила“ в психологията наред с „бихевиоризма“, „психоанализата“ и „екзистенциално-хуманистическата психология.“: срв. *Енциклопеди по психология*, с. 1275-1278. Козлов, В., В. Майков. *Трансперсонален проект: психология, антропология, религия*, София, 2010, с. 18-28.

²³ Цит. по Самуел, А., Б. Шортър, Ф. Плаут. *Критически речник...* с. 168.

²⁴ Вж. Франкъл, В. *Воля за смисъл*, София, 2011, с. 106- 119, с. 152-164; Ратнер, Й. *Психоанализата...* с. 594; Франкъл, В. *Смисълът на живота*, София, 2013, 155-157.

²⁵ Немски философ с еврейски произход, богослов и политически лидер. Основният му принос е концепцията за двете първични отношения Аз-Ти и Аз-То. Бубер описва Бога като най-висшето Ти, което никога не може да се обективира и да стане То.

²⁶ Френски философ, екзистенциалист и драматург. Неговите изследвания се фоку-

битието, осъществяваща се в любовта, която се отваря безрезервно за другия и насочва към абсолютното Ти (Бог); идеите на Е. Левинас (1906-1995) за отговорността, която поражда Другия и за неговата трансцендентност²⁷.

Именно тук би било логично да се въведе понятието „трансперсоналност“, което в случая се разбира не като загуба на личността, а като надскачането на моментното психологическо „нормално“ състояние на човешката личност. Това е преодоляване на Аз-а като егосцентризъм в съвременната епоха, която дава предимство именно на Егото. Човек е затворен в границите на съзнателния Аз и идентифицира с него личността. Днес дори тялото се осмисля като служещо на Аз-а – обективистично мислено, то е длъжно да изпълнява заповедите на Аз-съзнанието. Това може би произхожда от Декартовия дуализъм между душа и тяло²⁸. Според този възглед човекът е субект (мислещ Аз), за когото всички останали неща в света, било предмети и човешки същества, са обекти, които могат да бъдат инструментално манипулирани. Съвременната медицина, образование и системи за обществен контрол и организация доказват това²⁹. Оттам и темата за трансперсоналността, която е по-скоро тема за транс-егоичността, транс-субективността в съвременната епоха. Християнската антропология предлага една друга представа за човешката личност като „онтологична реалност, а не просто биологична, психическа и социално-историческа реалност. Потенциално човекът като личност още в този живот и свят надхвърля своята природа – и биологична, и социална, и психическа“³⁰.

Понятието „личност“ в съвременния психологически смисъл не е било познато в античната гръцка философия, когато се е зараждала

сират върху интерсубективността и специално в отношенията Аз-Ти.

²⁷ Роден в Литва френски философ от еврейски произход. Повлиян от Хусерл и Хайдегер, развива тематиката за трансцендентността на Другия.

²⁸ Сrv. *Философски речник*, София, 2009, с. 179; Шулц, Д., С. Шулц. *История на модерната психология*, София, 2006, с. 58-61.

²⁹ Подробно тази проблематика е разработена от френския философ М. Фуко (1926-1984): сrv. „История на лудостта в класическата епоха“ (1972), „Надзор и наказание“ (1975), „История на сексуалността“, т. 1 (1976).

³⁰ Йевтич, еп. Атанасий. „Християнското разбиране за личността в историята“. – В: *Изтокът и Западът...* с. 80.

християнската религия³¹. В християнски смисъл то първоначално се формира в тринитарен план в разграничението между οὐσία (същност) и ὑπόστασις (лице, личност, но не в съвременния смисъл, а като индивидуално битие в релация)³². По-късно на Четвъртия Вселенски събор (451) в Халкидон минава в христологията и антропологията. За целите на нашето изследване не е необходимо да навлизаме подробно в догматическите определения. Ще отбележим само, че според халкидонската формулировка човешката и божествената природа в Господ Иисус Христос са съединени неслитно, неизменно, неразделно и неразлъчно. Иисус Христос е истински човек и истински Бог. Въпреки наличието на две природи / същности Иисус Христос е една личност. Въплътен е вечният Бог Слово. При разграничаването между „същност“ и „ипостас“ в Иисус Христос се поставя основата на християнската антропология и разбиране за човешката личност. Единствено за човека като сътворен по образ и подобие Божие (срв. Битие 1:26-27) съществува тази разлика. Затова християнската антропология е теоцентрична. Именно тези предпоставки определят онтологичния характер на християнското разбиране за личността. То се определя от отношението Бог – човек – творение. В този смисъл епископ Калистос Уеър, следвайки светите отци, разглежда човешката личност като микрокосмос, медиатор, микроетос³³. По този начин той извежда на преден план онтологичната реалност на личността в християнската антропология. В нея човекът не е затворена автономна монада, а в живо отношение със света и Бога. Като медиатор човекът трябва да хармонизира различните равнища на съществуването. Епископ Калистос Уеър описва петте нива на разобщение според преп. Максим Изповедник, за да покаже в каква връзка човекът се мисли като микрокосмос, медиатор и микроетос. Петте равнища на разделяне на ипостаста на цялата природа са:

1. Между нетварно и тварно.

---

³¹ Например както Павел Евдокимов посочва, при философите стоици „личността“ е ролята, която човека играе в земния си живот: срв. Евдокимов, П. Православието, София, 2010, с. 94.

³² За спецификата на гр. понятията ὑπόστασις и πρόσωπον като основи на понятието „личност“: вж. Евдокимов, П. *Цит.* съч., с. 93-98.

³³ Уеър, еп. Калистос. „Единството на човешката личност според източните отци“. – В: *Изтокът и Западът...* с. 91.

2. В тварното между ноетично (умствено) и сетивно.
3. В сетивната природа между небето и земята.
4. В земята между рая и обитаваната земя.
5. В човека между мъжа и жената.

Така в някакъв смисъл предназначението на човека като личност е съчетаването на телесното и духовното в цялост и преодоляването на разделенията. Като микрокосмос: „Всеки от нас е *imago mundi*, икона на света“³⁴; като медиатор трябва да хармонизира небесното и земното; като микроетос човекът трябва да съедини сътворената и несътворената природа. Според християнското разбиране именно чрез греха в творението влиза използваният съвременен термин патологична самост на човека и оттам възникват останалите разделения. Както архимандрит Георги Капсанис подчертава, „същността на грехопадението е самостта (егоцентричността). Така чрез самодостатъчността и себеутвърждаването те отделиха себе си от Бога и вместо обожение постигнаха точно обратното: духовна смърт“³⁵. Човекът бил създаден от Бога като личност със свободна воля. Чрез нея той е трябвало да достигне до единение с Бога, водейки целия тварен свят. „Ветхият Адам избрал другия път – този на доброволното престъпване на Божията воля чрез „себелюбиво непослушание“, задоволяване на своята самост и подчинение на външната воля“³⁶. Следвайки този път, човекът се самозатваря, престава да е медиатор и микроетос и започва да пуска в себе си чрез страстите греха, защото вместо да обединява нещата в себе си, ги разединява. В основата на греха е това отделяне, откъсване от Бога и света и самозатваряне в себе си, а накрая дори разцепването и фрагментирането на психиката на самия човек. „Понятията микрокосмос, медиатор и микроетос придобиват истинската си стойност единствено в контекста на един холистичен възглед за личността“³⁷. Съществуването и целостта на човешката личност зависи от трансцендирането на границите на собствената самозатвореност, на патологичната самост. В този кон-

³⁴ Уеър, еп. Калистос. *Цит. свч.*, с. 91

³⁵ Капсанис, архим. Георги. *Обожението на човешкия живот*, София, 2001, с. 10.

³⁶ Маньоров, В. „Самореализацията на личността от гледна точка на християнската психология“, *Мирна*, 18 (2002), с. 84.

³⁷ Уеър, еп. Калистос. *Цит. свч.*, с. 96.

текст би трябвало да се отбележи, че според светите отци³⁸, независимо от тежестта на една душевна болест, Божият образ на човека се запазва. В социалната програма на Руската православна църква е отбелязано, че психичното заболяване не унижава достойнството на човека, защото той остава носител на Божия образ³⁹.

В центъра на самостта са страстите, които парцелират човешкото същество и неговата психика, като пренасочват цялата енергия на личността към страстта, която доминира. Според св. Григорий Палама страстта „е особена склонност на душата, имаща стремеж към изключително разрастване и потискаща всички други страни на душата и личността“⁴⁰. Това е състояние, в което мислите, въображението, емоциите и действията са насочени към удовлетворяването на страстта. Както св. Йоан Лествичник подчертава, страстта е „самият порок, който от дълго време се е вгнездил в душата и чрез навика е станал като естествено нейно свойство, тъй че тя вече доброволно и сама се стреми към него“⁴¹. В резултат на това целостта на човека бива загърбена. Така в затвореността на човека към Бога се поражда страстите. „Защото отвътре, от сърцето човешко, излизат зли помисли, прелюбодеяния, блудства, убийства, кражби, користлюбие (обиди), лукавства, коварство, разпътство, лукаво око, богохулство, гордост, безумство“ (Марк. 7:21-22). Според св. отци осемте основни страсти са: чревоугодие, блуд, сребролюбие, гняв, печал, униние, тщеславие, гордост. Всяка от тях поставя човека в зависимост и създава илюзията за облекчаване и понякога за подобряване на съществуването. Много често човек, без да осъзнава, жертва физическото си здраве, духовното си битие, за да живее зависим от своята страст. Това е съществуване, оградено от фантазии за ценността на страстния живот. Страстите потъмняват зора на душата и така Бог се отдалечава и става все по-чужд на човека в степента, в която те стават вътрешни. Страстите или страстта, която доминира, се превръщат в естествени и централни за съществуването на човека. Хармонията между душата и тялото, благодарение на духовното начало у чове-

---

³⁸ Вж. Ларше, Ж. *Терапия на менталните болести. Опитът на християнския Изток от първите векове*, София, 2013, 48-60.

³⁹ Вж. Авдеев, Д. *Православния възглед за душевните болести*, София 2013, 170-172.

⁴⁰ Пак там, 92-93.

⁴¹ Лествичник, преп. Йоан. *Лествица*, 15:73, София, 1982, с. 117.

ка, както е според християнската антропология, е нарушена. В тази хармония личността е това, което конкретизира неповторимостта на човешкото същество. „Създаден по образ Божи, човекът се представя като лично битие, като личност, която не трябва да се определя от природата, но която сама може да определя природата, като уподобява своя Божествен Първообраз“⁴². Човекът в християнската антропология не е раздробен на „аз“, „личност“, „тяло“, а е едно цяло. „Човешката личност не е част от човешкото същество, също както Лицата на Света Троица не са части от Бога. Затова образът Божи не се свежда до някой от елементите на човешкия състав, а се отнася до човешката природа в нейната цялост“⁴³.

Всяка психична болест е вид затвореност към света и другите, а в християнска преспектива най-голямото самозатваряне е затварянето за Бога. Защото истинското битие в себе си на човешката личност е битието във връзка с Бога. За да се случи това веднъж, личността трябва да бъде събрана в себе си, да укрепне, да се очисти и да се просветли – в християнството това се осъществява чрез тайнствата и живота в Църквата Христова, за да може личността да се реализира в пълнота чрез трансцендирането ѝ в Бога. Църквата не е нравствена общност, а онтологична реалност, където всеки християнин е член на тялото Христово. Очистването и просветлението са първите два етапа от възвръщането на пълнотата на човешката личност, а трансцендирането е $\theta\acute{\epsilon}\omega\sigma\iota\varsigma$ (обожение): „единението на човека с Бога, и то не някакво външно или чувствено, а едно дълбинно онтологично реално единение“⁴⁴. Последното не е изчезване и анихилиране на личността в Бога, а обратното – тоталното ѝ утвърждаване чрез възстановяване на подобие, т.е. и нейно истинско охристовяване. Човекът е призван да стане участник на божественото естество (2 Петр. 1:4). „Надарен с образа, човек е призван да придобие подобие, да постигне обожение“⁴⁵. Това е да се достигне „до пълната възраст на Христовото съвършенство“ (Еф. 4:13). Трансперсоналността в смисъла, който влагаме, е добиване на нова персоналност в Бога и чрез

⁴² Лоски, В. *Очерк върху мистическото богословие на Източната църква*, София, 2013, с. 117.

⁴³ *Пак там*, с. 117.

⁴⁴ Капсанис, архим. Георги. *Цит. съч.*, с. 8.

⁴⁵ *Пак там*, с. 8.

Бога, която надхвърля нормалната за момента егоцентричност на човешката природа. Затова, разглеждайки я спрямо християнската антропология, личността е винаги между патологичната затвореност в себе си, осъществяваща се чрез страстите, и преодоляване на егоцентричността. Най-висшата степен на духовно израстване за християнина е обожението, в което се преодоляват петте разделения. „В обожението ние обединяваме всички неща с Бога, разкривайки Божието присъствие в собствената си личност, у другите, във всяко дърво, скала и поток, в цялото творение“⁴⁶. Това е свръхприродно съществуване като микроетос – „Екзистенциално се преодоляват границите на тварността“⁴⁷. Трансперсоналността в християнски смисъл е и преодоляване посредством свободната воля на онтологичната граница между грешния човек и светията или между новия човек и стария човек, отделен първо от Бога и оттам от света и другите, и накрая дори от самия себе си. Това са граници, които се внасят чрез греха. Той води до фрагментиране на личността и разцепване на връзката между Бога и човека. Тук отново ще отбележим, че за източните отци антропологията е аспект на христологията. За християнина Боговъплъщението възстановява възможността за преодоляване на границите и самостта, но човекът е призван да възстанови самостоятелно, в резултат на свободна воля връзката си с Другия и така да израсне като истинска личност. „Само с Боговъплъщението светът и човекът престават да бъдат самоцел и се изтръгват от безсмисления кръг на самозатвореността“⁴⁸. Св. Йоан Дамаскин пише, че чрез Боговъплъщението „се извършват едновременно три неща: възприемане, битие и обожение на човешката природа“⁴⁹.

В своята основа патологичната самост се корени в отношението човек – Бог. Нормалната личност според християнската антропология не може да притежава истинска цялостност и устойчивост без тази мета-позиция. Тук е мястото на висшите ценности в търсене на свръхсмисъла, за които говори Виктор Франкъл⁵⁰. Зад всяка една

---

⁴⁶ Уеър, еп. Калистос. *Цит. съч.*, с. 96.

⁴⁷ Каприев, Г. *Максим Изповедник. Въведение в мисловната му система*, София, 2010, с. 252.

⁴⁸ Медведев, М. „Православното учение за личността и някои негови приложни аспекти“. *Мирна*, 18 (2002), с. 59.

⁴⁹ *Точно изложение на православната вяра*, 3,12 (PG 94, 1032).

⁵⁰ Срв. Франкъл, В. *Пак там*.

индивидуална психология, дори зад всеки един човешки живот стои една онтология, един светоглед, обвързан с определена ценностна система. Така смисълът на човешкия живот от християнска гледна точка е в трансцендирането на граници, което е трансцендиране на моментното греховно състояние на човека не само в посока установяване на връзка между него, света и другите, но преди всичко във възстановяване на връзката с несътвореното, което е Бог. Това е християнското рабиране за личността, което се различава от съвременната психология в лицето на екзистенциално-хуманистичното психологическо направление, което акцентира върху самотрансцендирането без ориентир.

Целият процес на съзряване на човека в психологически и духовен смисъл преминава през отношението Аз-Ти. Това е илюстрирано и в Господнята молитва „Отче наш“ – „Отче наш, (Ти), Който Си на небесата...“ (Мат. 6:9-13, Лука 11:2-4). Съществуването на аз-съзнанието е предопределено от съотнасянето и отношението с едно Ти. Новороденото не разграничава себе си и своя Аз от околния свят – то става Аз в отношението към Другия, в базисното доверие към едно Ти (първоначално родителя). Първообразът на човешката личност е Божествената личност („образ и подобие“) и без нея истинската личност не може да бъде родена. Тази личност, която има духовни основи и надхвърля егоцентричното съществуване, обусловено от необходимостта и греха. Истинското себеутвърждаване винаги минава през едно Ти. „С други думи, когато нашето „аз“ срещне „Ти“ на Бога и „ти“ на нашия събрат, тогава ние започваме да откриваме загубеното си „аз“, тъй като само в общението на обожението, за което сме създадени, можем да започнем да общуваме и да се радваме един на друг истински, не егоистично“⁵¹. Когато светите отци са говорили за личността, те винаги са имали предвид Божествената личност и отношенията между Лицата на Троицата. В тези отношения любовта е ръководен принцип. „Да имам пророчески дар и да зная всички тайни, да имам пълно знание за всички неща и *такава* силна вяра, че да мога и планини да преместям, – щом любов нямам, нищо не съм“ (1 Кор. 13:1-2).

Човешката личност е в един непрекъснат процес на развитие, при който понякога се стига до патологична самост, понякога до тран-

⁵¹ Капсанис, архим. Г. *Цит. съч.*, с. 34.

сцендиране на границите и приближаване до Божественото. От гледна точка на съвременната психология психичното здраве не зависи изцяло от някаква духовна предпоставка. Това, в което наистина е добра съвременната психология, е описанието на психопатологията. Обикновено тя губи от погледа си тези нива на психична активност, които издигат човека над неговия Аз и социалната му функция. Светоотеческата антропология от своя страна не пренебрегва метаценностите, в основата на които е Бог. Трансперсоналността в смисъла, в който я разбира християнската антропология, е преодоляването на ограничеността на моментно състояние на човека на самозатвореност и възстановяване на общението с Бога.

